

הזנת בשר וחלב דרך פיום הקיבה

ישנם חולים אשר אינם מסוגלים לקבל את מזונם דרך הפה – אם בגלל מחלות חסימתיות של הלוע והושט, או בגלל מצב הכרה ירוד והפרעות מרכזיות בבליעה, עובדה העלולה להביאם להקדמת קנה לושט ולחדירת המזון לריאות.

אחת הדרכים לספק להם את תצרוכת המזון היא ע"י פיום הקיבה (Gastrostomy) דהיינו החדרת צינור דרך דופן הבטן לתוך הקיבה והורקת המזון ישירות לקיבה.

במצב כזה מתעוררת השאלה, האם קיים איסור בשר בחלב בהחדרת מזון כזה ישירות לקיבה. ברור שאין לדבר על בישול בשר בחלב והכנסת התוצרת הזו לקיבה, שהרי קיים איסור עצמי ומקורי של בישול בשר בחלב, גם אם לא אוכלים אותו לאחר מכן.

השאלה היא אם מותר להכניס בשר וחלב – כל אחד לחוד – בזה אחר זה, או בבת אחת, לתוך הקיבה ישירות.

והנה אע"פ שאכילת בשר וחלב יחד, צונן בצונן, שלא כדרך בישול, אינה אסורה אלא מדרבנן, אסרו לאכול חלב אפילו לאחר שאכל בשר (כמבואר בחולין, קה, א ונפסק ברמב"ם, מאכלות אסורים, ט, כח וטושו"ע, י"ד, פ"ט, א). ושני טעמים לדבר: א. שיטת רש"י (בחולין שם) – מפני שהבשר מוציא שומן והוא נדבק בפה ומאריך בטעמו; ב. שיטת הרמב"ם (שם) – מפני הבשר הנשאר בין השיניים ואינו סר בקינוח (וראה על כך באנציקלופדיה תלמודית, ע' בשר בחלב). והנה יצירת איסור בשר בחלב מוגדר רק בבישולם יחדיו מחוץ לגוף (שאו איסורו מן התורה) או בהתחברותם בתוך חלל הפה (שאו איסורו מדרבנן, עפ"י שני הטעמים דלעיל). אכן אם החיבור בין הבשר והחלב נעשה בקיבה ולמטה – לכאורה אין הוא מוגדר כלל כבשר בחלב. וראיה לדבר, שאין כלל חיוב לשהות באכילת בשר לאחר חלב, אע"פ שאם אכל כסדר זה יתחברו בקיבה יחד, אך מאחר ובפה לא יהא חיבור ביניהם – אין כאן גדר בשר בחלב. ורק אם אכל בשר ואח"כ רוצה לאכול חלב – חייב לשהות זמן מסוים (עפ"י שינויי המנהגים השונים), כי הבשר משאיר עקבותיו בחלל הפה (לרש"י ולרמב"ם בדרכים שונות, כדעיל).

כדי לברר שאלה זו הלכה למעשה הפניתה אותה לשני פוסקים – ולהלן תשובותיהם המפורטות.

העורך

תשובת הרב אליעזר יהודה וולדינברג*

לכבוד הרופא התורני בנש"ק ד"ר אברהם שטינברג נ"י

שלום וברכה.

הנני לענות לו בזה על שאלתו במכתבו האחרון אלי.

שאלתו היא ע"ד חולים שלא מסוגלים לאכול ולשתות דרך הפה ומתקינים להם פתח מהקיבה ודרכו מאכילים אותו, אם במקרה זה יש איסור כל שהוא בתערובת בשר בחלב.

וזאת תשובתי בעורת צורי וגואלי.

א. בחולין ד' ק"ג ע"ב פליגי רבי יוחנן וריש לקיש בחיוב אכילת איסור אי אוליגן בתר הנאת גרונו או בתר אכילת מעיו, דר"י סובר דאוליגן בתר הנאת גרונו, ור"ל סובר דאוליגן בתר אכילת מעיו.

אנן פסקינן כר"י כדפוסק הרמב"ם בפ"ד הל' מאכלות אסורות ה"ג, שאין החיוב אלא על הנאת הגרון בכזית מדבר האסור.

ולפי"ז לא מיחייב לדידן על הנאת מעיים בלי הנאת גרון, וכדמבאר המשנה למלך בה' מאכ"א שם בהי"ב, דאם כרך דבר איסור בסיב וכיוצא ובלעו הר"ז פטור, דכשם דקיי"ל באכילת מצה דאעפ"י דאם בלע מצה יצא דלא בעינן שיטעום טעם מצה, אבל אם כרך המצה בסיב לא יצא, דנהי דלא בעינן טעם מצה, מ"מ בעינן שיגע המצה בגרונו כדאי' בפ' ע"פ, והטעם מפני דבמ"ע רחמנא אמר תאכל, ואם כרכו בסיב לא הוי אכילה לפי שלא נגעה האכילה בגרונו, כך גם באיסורין דרחמנא אמר לא תאכל, אם כרכו בסיב דלא נגעה אכילת האיסור בגרונו לא עבר אהורמנא דמלכא. ועוד מביא ראיה ממה שפסק הרמב"ם בפ"ג מה' שאר אבות הטומאה ה"ה דהכורך כזית מבשר גבלת העוף הטהור בסיב ובלעו הר"ז טהור יע"ש. וכך סובר בפשיטות גם המנחת חינוך מצוה שי"ג סק"ב. ועוד מוסיף עלה לומר דגם ר"ל דס"ל הנאת מעיים, היינו דלא מהני הנאת גרון לחוד, אבל להנאת מעיים בלא הנאת גרון מודה דאינו חייב ולא יפלוג על ההיא דפסחים דכרכו בסיב, וכן על האוכל גבלת עוף טהור. וכמו"כ מבאר שם, דהדין הוה הוא אפילו ביה"כ. דלא כתיב ביה אכילה אלא לא תעונה וביתובי דעתא תליא, מכל מקום ברור דבעינן הנאת גרון ג"כ ואינו חייב ביה"כ בהנאת מעיים לחוד אלא עם הנאת גרון עיי"ש בהוכחתו לכך.

וא"כ לפי"ז נראה גם לענין שאלתו בנוגע לבשר בחלב, דכל שלא באה זאת האכילה דרך הפה וליכא הנאת גרון לא הויא זאת בגדר אכילה ולא מיחייב על אכילת מעיים בלבד משום איסור בשר בחלב.

ב. אלא דלכאורה יש לסתור זאת ולומר דבשר בחלב שאני ולא דמי לשאר איסורין, משום שבשאר איסורין אינו חייב עליהן עד שיאכל אותו דרך הנאה,

* הערה: תשובה זו נדפסה מאוחר יותר בספרו של המחבר, שו"ת ציץ אליעזר, חי"ד, סי' ע'.

אבל בבשר בחלב הא חייב עליהן אפילו שלא כדרך הנאתו מפני שלא נאמר בהן אכילה, כדאיתא בפסחים ד' כ"ד ונפסק ברמב"ם שם בה' מאכ"א ה"י, וא"כ י"ל דמכיון שכן — חייבין על זה אפילו בלי הנאת גרון, כי לא בעינן בזה אכילה.

אבל באמת זה אינו, דזה שמרבינן בבשר בחלב שחייבין עליהן אפילו שלא כדרך הנאתן, היינו כשמיחה עובר זה דרך גרונו ורק שלא כדרך הנייה, כגון שעירב דבר מר בתוך קדרה של בשר בחלב ואכלו, כפי שמציין הרמב"ם בהי"ב שם, אבל כל שלא עובר בכלל דרך גרונו אין על זה שם אכילה כלל, ולא נכנס זה בכלל תחת שם האיסור של אכילת בשר בחלב, ומותר.

וכה"ג ראיתי בשו"ת מהרש"ם ח"א סי' קכ"ג, שנשאל בנוגע לעשיית חוקני-מוזון דרך המעיים אם הוא בכלל איסור אכילה ביוה"כ, והשיב, שאפילו לשיטת השאג"א (סי' ע"ה—ע"ו), דס"ל דביוה"כ חייבים אפילו שלא דרך אכילה, מכל מקום כל שלא נכנס דרך פיו אין זה בגדר אכילה כלל וליכא למיגזר ביה אטו דרך אכילתן יע"ש. וכן בתשובה שלאחריה בסי' קכ"ד עיי"ש, הרי כנ"ן, ויעוין גם בשו"ת דובב מישרים ח"ג סי' פ"ח עיי"ש.

ועוד יעויין בשו"ת מחזה אברהם להגאב"ד מבראדי ז"ל חאו"ח סי' קכ"ט, שנו"נ בזה בחריפות, וזאת הלכה העלה ג"כ דבעינן הנאת גרון, כי גם ביוה"כ אינו חייב רק בהנאת גרון, וכל שאינו נוגע בגרון פטור משום אכילת יוה"כ פ"ע עיי"ש.

ג. שוב מצאתי דברים מפורשים בזה בשו"ת אחיעזר ח"ג סי' ס"א, דאחרי שמבאר ג"כ שהדבר פשוט דאפילו לפי מה שחדש החת"ס בחאו"ח סי' קכ"ז דביוה"כ לא סגי בהנאת גרון ובעינן הנאת מעיו, מ"מ זהו דוקא באוכל דרך הגרון, אבל שלא בדרך אכילת הגרון, דלא הוי עלה שם אכילה כלל, ל"ש בזה שום חיוב מה שמכניס לתוך מעיו וכו'. מוסיף עוד וכותב וז"ל: וגראה דגם בבשר בחלב וכלאי הכרם דחייב בשלא כדרך אכילתן לא משום דסגי בהו הנאת מעיו גרידא לריי"ח, אלא דבאלו דלא כתיב ביה אכילה לא בעינן תנאי זה שיהיה כדרך אכילתן, אבל מ"מ חשוב הנאת גרונו לחייב, אלא דזהו הוי שלכד"א וזה חשוב הנאת גרונו במקצת, דלריי"ח דס"ל דהנאת גרונו בעינן הוא כלל מוחלט בכל האיסורין גם באלו שחייב שלא כדרך אכילתן עכ"ל. הרי מפורש יוצא לנו מדברי הגר"ע ז"ל, שגם בנוגע לאיסור בשר בחלב פשיטא ליה וברירא ליה שהגם שחייבים בזה אפילו שלא כדרך אכילתן, כגון שעירב דבר מר, אבל אנן פסקינן כריי"ח דבעינן הנאת גרונו, א"כ כל היכי שלא עובר המאכל דרך גרונו לא מחייב אפילו לגבי בשר בחלב וכלאי הכרם, כי אין זה מסוגי אכילה ולא הוי עלה שם אכילה כלל. ולכן ל"ש בזה שום חיוב מה שמכניס לתוך מעיו, וא"כ בכגון גידוננו אין בכה"ג איסור משום אכילת בשר בחלב.

ד. להאמור יש להוסיף גם זאת, דבנידוננו הא אין השאלה על לבשל בשר בחלב ביחד, אלא השאלה היא על להכניס בשר בחלב בתכיפה אחת בבטן או

מיד זה אחר זה. ובכגון זה האיסור בכלל אלא מדרבנן, וכשהאיסור אינו אלא מדרבנן הא נפסק ביו"ד סי' פ"ז סעיף א', דכל בשר בחלב שאינו אסור מה"ת מותר בהנאה אף מדרבנן יע"ש בט"ז וש"ך ובאה"ט עיי"ש.

באופן שיוצא לנו שבכגון נידוננו ליכא שאלה של איסור הנאה מבשר בחלב. והשאלה היא רק על איסור אכילה, וכאמור בכגון נידוננו לא הוה עלה שם של אכילה כלל, וא"כ בסיכומם של דברים נראה להורות דליכא בכגון דא של נידוננו איסור כל שהוא בתערובת בשר בחלב, ועל אחת כמה שאין צורך לחקות שום זמן כשרוצים להכניס בכטן בשר בחלב כזה אחר זה.

בכבוד רב ובברכה מרובה,

אליעזר יהודא וולדינברג

**
*

תשובת הרב משה הלוי שטינברג

בשאלה דומה ליוה"כ — דן בשו"ת מחזה אברהם (ח"א, חאו"ח, סי' קכ"ט) וקבע להלכה שהנאת המעיים בלבד, ללא הנאת הגרון — אינו חייב. גם בשו"ת כתבי-סופר (חאו"ח, סי' צ"ו) באמצע התשובה כתב: „דודאי אינו חייב על כשאוכל ביוה"כ בלי הנאת גרונו גם כן, כגון שתוחב בכטנו או כורך בסיב וכדומה, ותרתוי צריכים — הנאת גרונו ומעיו“. וכן דעתו של בעל אגלי טל (מלאכת שוחן, סקס"ב) דתרתוי צריכי, ואינו חייב ביוה"כ אלא על הנאת גרונו ומעיו כאחד.

אכן, אין להסיק מהאמור לעיל, שגם בנוגע לאכילת בשר בחלב מותר כאשר אין לו הנאת גרונו, שהרי במפורש פסק הרמב"ם (מאכלות אסורות, פי"ד, ה"י—ה"א): „כל האוכלין האסורין אינו חייב עליהם עד שיאכל אותן דרך הנאה, חוץ מבשר בחלב וכלאי הכרם, לפי שלא נאמר בהן אכילה, אלא הוציא איסור אכילתן בלשון אחרת בלשון בשול ובלשון הקדש, לאסור אותן ואפילו שלא כדרך הגייה“.

ולכאורה יש לחלק ולומר, שכאשר המאכל אינו עובר דרך הפה והגרון, אלא ישירות דרך צינור לקיבה, אין זה כלל בגדר אכילה ולכן יהא מותר להאכילו אפילו בשר בחלב. שהרי הרמב"ם מביא שם דוגמאות של אכילה שלא כדרך הנאה כגון חלב חם שנכוה גרונו, או שערבב דברים מרים, או מאכל שהסריח והבאיש — אם אוכל כדרך שבני אדם אוכלים — מוגדר הדבר שלא כדרך הנאתו, ובוה בשאר איסורים פטור ובבשר בחלב וכלאי הכרם — חייב. אבל כאשר מדובר בהכנסת אוכל ישירות לקיבה — שמא מותר אפילו בבשר בחלב. אכן, מגמ' חולין (ע"א, א) משמע שגם האכלה כזו כלולה בגדר אכילה, דאיתא

שם: „כלום עשה עיכול למטה“, ופירש"י שאם לא יכנס דרך הפה — לא יתעכל במעיים לעולם. ובהסתמך על הגמ' חולין הנ"ל, התיר בשו"ת המהרש"ם (ח"א, ס' קכ"ג) להתאכיל חולה ביוהכ"פ בחוקן דרך החלחולת, מפני שאין המזון מתעכל לעולם כשמכניסים דרך מטה, אין זה בגדר אכילה כלל וליכא למיגזר בו אטו דרך אכילתו. משמע מכאן שרק האכלה בחוקן מלמטה מותר, משום שכל חיות האדם מתהווה ע"י עיכול המאכל, אבל כשמכניסים מאכל לתוך הקיבה — גם אם עושים זאת ישירות דרך צינור — המאכל מתעכל כדרכו, ולכן יש להגדיר זאת בגדר אכילה שלא כדרך הנאה, וממילא לפי זה ישאר האיסור המיוחד בבשר בחלב וכלאי הכרם, וכדברי הרמב"ם הנ"ל.

גם בשו"ת אחיעזר (ח"ב, סי' ס"א) דן בשאלה אם מותר ביה"כ להכניס לחולה מאכל לתוך הגוף ע"י קליסטר דרך החלחולת. ובלי להזכיר את המהרש"ם הנ"ל בא לאותה מסקנה להתיר. אך מה שכתב כלל, שכל אוכל שאינו עובר דרך הגרון אינו בגדר אכילה, דמשמע אפילו אם הזריקו לו דרך צינור לתוך הקיבה — דלא כדמשמע מגמ' חולין והמהרש"ם הנ"ל.

אכן יש לציין שבשר בחלב אסור מן התורה רק בתנאי שלכתחילה בישלם יחד כרגיל, ואז גם אם ערבב אח"כ דבר מר, נשאר איסורו מן התורה, אף שאין זה דרך הנאתו. אבל אם מלכתחילה בישלם ע"י דברים מרים אין בו משום איסור דאורייתא, וכפי שביאר הפרמ"ג בפתיחה להלכות בשר בחלב. והוא הדין אם מלכתחילה נתבשלו הבשר והחלב כל אחד בנפרד, ורק אח"כ התחברו אין כאן אלא איסור מדרבנן, ואם נוסף לכך צורה שלא כדרך הנאתו — אינו חייב.

ועל כן, בנידון שאלתנו, כאשר ברור הדבר שמלכתחילה לא בשלו הבשר והחלב יחדיו, אלא כדי שלא להכביד על המטפלים בחולה ואולי אף כדי להקל על החולה עצמו, מעוניינים להכניס לקיבתו את הבשר והחלב זה אחר זה ללא הפסק זמן או אפילו בבת אחת — אין לאסור זאת. כי במקרה הזה כל האיסור אינו אלא מדבריהם וההאכלה נעשית שלא כדרך הנאתו, כי אין כלל הנאת גרונו, הרי דין בשר בחלב במצב זה כדין שאר האיסורים, וכשם שמתירים לו בשאר איסורין שלא כדרך הנאתן — הוא הדין בנידון דידן. וכך כותב הכסף משנה (הל' יסודי התורה, ה, ח): „י"א דכיון דלא מיתסרי אלא מדרבנן — שרי אפילו דרך הנאתן“. מבואר, אפוא, במפורש שק"ו הוא דלא מיתסרי שלא כדרך הנאתן.

ולבסוף יש להעיר, שהחולה דגן פטור מלברך לפני שהאכילו אותו ולאחר מכן. הן אמת שבשו"ת פנים מאירות (ח"ב, סי' כ"ז) פסק דברכת המזון תלויה בשביעה, כדכתיב, ואכלת ושבעת וברכת, א"כ אחרי שהאכילו אותו דרך הצינור לתוך הקיבה הוא נעשה שבע, וממילא חייב לברך ברכת המזון. אבל בשו"ת מחזה אברהם הנ"ל חולק עליו וכתב כי עכ"פ מדינא ספק הוא אם מחוייב בברכה מ"ז משום הנאת מעיו בלבד, וספק ברכות להקל. ועוד ע"י שפופרת הוי

שלא כדרך אכילה, רק טוב שישמע ברכת המזון מאחר, אבל אם אין לו אפשרות כזו פטור מלברך ברכת המזון.

ועל סמך דברי המחזה אברהם יש לפטרו גם מלברך לפניו, כי בגמ' ברכות (לה, א) לומדים בס"ד ברכה לפניו מק"ו, כשהוא שבע מברך, כשהוא רעב לא כש"כ. וכאשר המחזה אברהם פוטר אותו מלברך לאחריו מטעם ספיקא דדינא, במילא אין כאן ק"ו ופטור מלברך לפניו. וגם לפי המסקנא בגמ' הנ"ל יש לפטרו מלברך לפניו, שאסור לו לאדם שיהנה מן העוה"ז בלא ברכה, והיות ואין זה הנאת גרונו שאין תחיד נהנה מאומה, אין האכלתו דרך הצינור לתוך הקיבה הנאה ופטור הוא מלברך מלפניו.

בסיכום, מותר להאכיל חולה שנפגע הושט שלו בשר בחלב דרך הפתח שפתחו לו הרופאים, בתנאי שהבשר והחלב לא נתכשלו יחד אלא כל אחד בנפרד, ופטור הוא מלברך הו לפניו והן לאחריו.